

INSPIRERENDE MEESTERS

Onderwijs geven: doe het met vreugde

Daar sta je dan! De groep kijkt vol belangstelling naar je. Zal het lukken? Tijdens de les klinkt het toch minder spannend dan je had gedacht. Hoe laat ik de vonk op de goede manier overspringen?

Dit gevoel is van alle tijden, zoals duidelijk wordt uit het volgende citaat: 'Maak je maar niet zo druk dat je zo'n betoog vaak ondermaats en vervelend vindt ... Mijzelf bevalt mijn eigen betoog ook bijna nooit' (Goed onderwijs, p.45).

Deze uitspraak is afkomstig van Augustinus, een van de belangrijkste kerkvaders van het Westen. Hij was een bouwer aan de christelijke kerk die met grote aandacht en toewijding zijn werk deed. Zijn leven is te verdelen in twee periodes: een eerste periode tot aan zijn bekering en doop (van 354 tot 396) en een tweede periode als presbyter en later bisschop in Hippo (van 396 – 430).

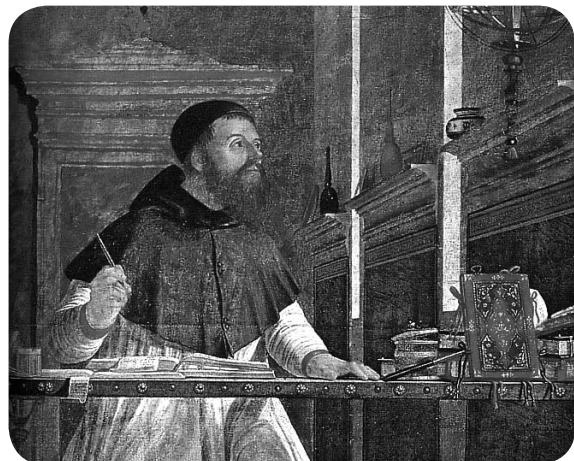
Zijn geschriften worden al eeuwenlang gelezen en herlezen. In dit artikel belicht ik allereerst een aantal algemene thema's uit Augustinus' leven die een relatie hebben met de onderwijspraktijk van nu. Vervolgens sta ik uitgebreider stil bij de inhoud van zijn geschrift *Goed onderwijs*. Zijn belangrijkste advies daarin is: geef vreugdevol les!

Samen leren

Augustinus heeft na zijn bekering vormgegeven aan een nieuw soort leef- en leergemeenschap. Hij wordt wel 'de monnik met de open deur' genoemd. Zijn gemeenschap van vrienden kende een strakke religieuze regel waarin onder andere het afstand doen van persoonlijke bezittingen een voorwaarde was. Er was echter geen bevel om levenslang met elkaar samen te leven. De nadruk op het leren in gemeenschap boven het individu was een belangrijk kenmerk. Dit is niet nieuw te noemen, want veel grote filosofen hadden ook een kring van leerlingen om zich heen. Joden bestuderen de Thora met een groep van tien mannen. En heeft Jezus niet vaak onderwijs gegeven aan de kring van Zijn twaalf discipelen? Ook exemplarisch onderwijs benadrukt dat de dingen bestudeerd moeten worden in gemeenschap met anderen, vaak in een kring, zodat gedachten en vragen kunnen worden gedeeld. Een gezamenlijke verwondering, het neo-socratisch gesprek en het beleven van de dingen kan niet zonder leergemeenschap. Leren doe je samen: met en van elkaar.

Eigen positie

Wat verder opvalt bij Augustinus is dat hij zich gaat onderscheiden in zijn kleding. In het laat-Romeinse rijk staat hij voor een keuze: zich bij de armen voegen en lompen of eenvoudige kleren aantrekken of zich kleden als de rijken en een toga dragen. Augustinus doet echter geen van beide. Hij neemt een uitzonderingspositie in door een (monniks)pij te dragen, een Birrhus. Deze eenvoudige kleding zorgt

Augustinus

ervoor dat zijn volgelingen niet verward kunnen worden met de armen, maar maakt ook het verschil met de rijken duidelijk.

Voor ons onderwijs is het goed om bewust stil te staan bij de verschillen in de maatschappij en de vraag te stellen hoe we daar als christen mee om moeten gaan.

Moraal

Een leven als gemeenschap kan niet zonder moraal. Er zijn regels nodig om op een goede wijze met elkaar te leven. Augustinus heeft dat zelf onder andere in praktijk gebracht door in de tafel in zijn werkkamer een spreuk aan te brengen: 'Wie afwezigen belastert of onteert, die weet dat hij van deze tafel wordt geweerd.' Het verhaal gaat dat een bisschop toch kwam roddelen over een medebisschop. Augustinus wees veelbetekenend naar de spreuk in het tafelblad. Toen de bisschop doorging met kwaadspreken, stond

Augustinus op en verliet hij de kamer.

Het is ook de taak van (exemplarisch) onderwijs om aandacht voor de moraal van de leerlingen te hebben. Christelijk onderwijs verbindt de moraal met Gods opdracht om de naaste lief te hebben en zorg te dragen voor Gods schepping zoals Hij deze aan ons gegeven heeft, met de opdracht de aarde zorgvuldig te bebouwen en te bewaren.

Toewijding

Augustinus heeft tijdens zijn ambtelijk leven als presbyter en bisschop heel veel gepreekt. Ieder die de preken leest, wordt geraakt door de wijze waarop hij aandacht schenkt aan zijn hoorders. Hij gaat met hen in gesprek. Het is geen werkelijke dialoog tussen twee partijen, maar wel een verwoorden wat de ander denkt of beleeft. Vaak tonen de hoorders hun emoties door het klappen in de handen als blijk van instemming of het slaan op de borst bij erkenning van schuld en boete. Het is inspirerend om de preken van Augustinus te lezen en de grote toewijding van deze bisschop voor zijn gemeente te merken. Op die manier fungeert hij als rolmodel.

Goed onderwijs: de persoon van de leerkracht

In de overdracht van de geloofsleer heeft Augustinus veel aandacht besteed aan de persoon van de leerkracht en de vraag hoe er op een goede manier lesgegeven kan worden aan een groep. Dat is expliciet terug te vinden in het boekje *De catechizandis rudibus*, in het Nederlands vertaald onder de titel *Goed onderwijs* (Damon, Budel 2008; 2e druk 2009).

Advies aan een beginnende catecheet

De aanleiding voor het schrijven is de vraag van de jonge diaken Deogratias hoe hij op de juiste wijze kennis van de christelijke leer moet overdragen. Deogratias was rond het jaar 400 in Carthago verantwoordelijk voor het onderwijs in het christelijk geloof. In 381 was het christendom staatsgodsdienst geworden in het hele Romeinse rijk. Dat gaf een toeloop van heidenen tot de christelijke kerk. Nu wilde Deogratias van Augustinus hulp en advies krijgen over de wijze waarop hij zijn basiscursus moest geven aan allerlei mensen die zich om verschillende redenen bij de kerk wilden voegen.

Met hart en ziel

Volgens Augustinus moet de diaken in de eerste plaats goed kijken naar zijn opdracht én naar de groep toehoorders, in dit geval de catechisanten. Vervolgens moet de spreker vooral enthousiasme uitstralen. Ook als de stof voor de spreker al heel bekend is, moet hij het zo brengen alsof het de eerste keer is dat hij het

vertelt. Dan moet hij ook letten op de reacties van de hoorders. Als hij het enthousiast brengt, zal hij merken dat de hoorders ook enthousiast worden. De manier van overdracht moet dus aanstekelijk zijn. De spreker moet er zelf plezier in hebben en in een blijmoedige stemming zijn. Dan zal de vonk eerder overslaan op de hoorders.

Doelgericht onderwijs

Goed onderwijs is doelgericht. In dit geval moet er grondig onderricht gegeven worden in de christelijke leer aan mensen die christen willen worden. Dat vereist een didactische aanpak: eerst een globaal overzicht en omdat het ondoenlijk is om alle feiten en gebeurtenissen grondig aan bod te laten komen, moet er vervolgens een keuze gemaakt worden waarbij enkele bijzondere gebeurtenissen goed en diepgaand belicht worden. Augustinus geeft een overzicht van wat er in dit onderricht uit de Bijbel aan bod zou moeten komen.

Doelgerichtheid is een belangrijk kenmerk van goed onderwijs: het moet niet zo versnipperd zijn dat er geen lijn meer in te ontdekken valt. Er moet duidelijk zicht gegeven worden op het totaal. Dan leren leerlingen hoofd- en bijzaken te onderscheiden en is het mogelijk meer de diepte in te gaan. Het exemplarische onderwijsprincipe is hier helemaal op gericht.

Volgens Augustinus is voor theologisch onderricht 'liefde' het kernwoord. Alles wat behandeld wordt, moet gericht zijn op Gods liefde en Zijn zorg voor de kerk. God heeft Zijn verlossende liefde aan ons mensen willen tonen door Zijn Zoon te zenden. Zo moeten wij ook liefhebben. Liefde is de basis voor vriendschap en ook voor arbeidsverhoudingen.

Positieve insteek

Opvallend is dat Augustinus Deogratias een positieve insteek aanraadt ten aanzien van zijn hoorders: niet in de verdediging gaan als de deelnemers negatieve dingen over christenen vertellen, geen lastige discussies voeren die geen positieve bedoeling hebben, telkens beginnen met de blijde tijding van Gods zorg voor ons. Deogratias moet ook proberen te weten te komen welke motieven mensen hebben als ze bij hem met de basiscursus beginnen. Zelfs als ze daarbij liegen en het mooier doen voorkomen dan het is, moet dat liegen het aanknopingspunt zijn voor een gesprek en moeten ze geprezen worden vanwege hun – voorgewende – positieve belangstelling.

Blijmoedigheid en bezwaren

Augustinus bemoedigt zijn diaken Deogratias en stimuleert hem om blijmoedig te doceren. Maar hij

wil geen goedkope adviezen geven en benoemt ook zeven reële bezwaren die deze blijmoedigheid in de weg kunnen staan.

1. Het eerste bezwaar is dat de leraar er soms tegenop ziet weer het a-b-c van het geloof te moeten vertellen. Het kan frustrerend zijn om steeds opnieuw te moeten afdalen om bij het niveau van de hoorders te komen. Daarbij komt dat de leraar veel verder is in zijn gedachten en zijn geest en nu met veel woorden en langs omwegen moet verklaren wat hij eigenlijk in een paar korte zinnen zou kunnen zeggen.
2. Een tweede oorzaak waarom de leraar niet altijd blijmoedig is, is het onzekere gevoel over zijn improvisatievermogen. Hij moet zijn woorden telkens zo kiezen dat ze aansluiten bij het begrip van zijn hoorders. Daarbij twijfelt hij er soms aan of ze wel op de goede manier overkomen. Het liefst zou hij iets voorlezen van een ander, waardoor hij niet zo hoeft te twijfelen aan zijn eigen kunnen. Augustinus wil Deogratias bemoedigen om zijn taak te volbrengen. Als de cursisten moeite hebben met de woorden die hij als leraar gebruikt, moeten zij maar leren de inhoud boven de vorm te stellen. Ze moeten niet op de gekozen woorden letten, maar op de waarheid. Als de cursisten zich ergeren aan de inhoud, moet Deogratias zich maar troosten met het voorbeeld van de Heere Jezus, aan wie men zich ook ergerde en die zelfs aan Zijn discipelen vroeg: 'Wilt gijlieden ook niet weggaan?' De remedie tegen de onzekerheid ligt in het vertrouwen op God en het invoeren van Zijn hulp.
3. Een derde bezwaar is verveling en saaiheid. Het is vervelend om vertrouwde stof telkens te moeten herhalen. Als iets niet meer nieuw is, kan de leraar er niet altijd genoeg aan beleven. Augustinus gaat uitvoerig in op dit verschijnsel en beveelt Deogratias aan de stap te maken naar zijn hoorders en leerlingen. Hij moet zich helemaal één maken met de groep die voor hem zit. Die eenwording is gelegen in de liefde. Hij moet in hen wonen. Dan leren de meester en de leerling samen. Door die vereniging in de liefde zal ook de leerstof weer nieuw lijken. Door de band van de liefde wordt het bekende in de leerstof weer nieuw. Wat voor de cursisten nieuw is, moet ook voor de leraar weer nieuw worden. Als de voordracht dan al te koel is, kunnen de cursisten door hun ongewone ijver in het luisteren warm worden over de inhoud.
4. Een vierde reden voor demotivatie is lusteloosheid om het werk te doen. Die ontstaat door het ontbreken van respons van de kant van de

hoorders. Augustinus beveelt zijn diaken aan om onderzoek te doen naar de reden waarom de hoorders geen reactie geven. Zijn inziens kan het ontbreken van een reactie te maken hebben met schuchterheid bij de leerling om te laten merken dat hij de leerstof begrijpt. De reden kan echter ook liggen in het feit dat de leerling de boodschap niet begrijpt of zelfs veracht. Daarom moet de leraar zijn leerling uit de tent lokken en zo proberen te weten te komen wat eraan schort. Voor schuchtere mensen is een veilige omgeving van groot belang om uit hun schulp te komen. Vandaar dat Augustinus aangeeft dat zo'n leerling vriendelijk toegesproken moet worden. De leraar kan hierbij vragen of de leerling wel begrijpt wat er behandeld wordt. De leerling moet ook de ruimte krijgen om in alle openheid te vertellen dat hij bedenkingen heeft tegen datgene wat er gezegd wordt. Het kan ook zijn dat de leerling bij lange na niet het niveau heeft om het geleerde te snappen. Als dat het geval is, moet zo iemand niet worden vermoeid met veel lesstof. Dan komt het erop aan alleen het allerbelangrijkste uit te leggen. Gaat het om zo'n minder begaafde leerling op het gebied van kennis, dan kun je beter spreken over hem tot God dan tot hem over God, aldus Augustinus.

5. De vijfde oorzaak waardoor het lesgeven niet meer inspirerend is, is het gebrek aan interesse bij de leerlingen. Augustinus geeft geen aanwijzingen om te weten te komen hoe het komt dat er geen interesse is. Hij wil dat de leraar actie onderneemt. Als een leerling niet gemotiveerd is om te luisteren en hij staat (dat was toen de gewoonte) al geuwend tussen de anderen in de groep, moet de leraar de leerling prikkelen om toch te luisteren. Dat kan door iets bijzonders te doen, wat de aandacht vraagt: een grap vertellen of iets buitengewoons of iets wat heel verdrietig is. De leraar kan ook iets vertellen wat hij persoonlijk meegemaakt heeft of iets wat allen raakt. Zo'n uitstapje moet volgens Augustinus maar kort duren, anders wordt de verveling door de verveling verjaagd.
6. De zesde oorzaak van tegenzin is dat de leraar soms les moet geven op een moment dat het hem slecht uitkomt. Hij is bijvoorbeeld druk bezig met andere werkzaamheden en ineens moet hij eruit breken om les te geven. Die andere werkzaamheden lijken hem nuttiger en nu moeten die blijven liggen. Zodoende is de motivatie om les te geven niet groot. Augustinus geeft aan dat juist het onderwijs geven zeer nuttig is en dat een leraar daar zijn talenten op een

uitstekende wijze naar voren kan brengen.

7. Een laatste oorzaak van demotivatie is volgens Augustinus dat een goed gevoel of een goede stemming kan ontbreken. Dan is er geen energie. Geesteloosheid kan de reden zijn waarom het de leraar in alle opzichten aan spiritualiteit ontbreekt. Eigen zonden en afdwalingen, waardoor er geen licht in de ziel is, kunnen hierbij een rol spelen. De leraar kan ook een onbehagelijk gevoel krijgen en zijn woorden kunnen mat worden vanwege het feit dat mensen van de kerk afdwalen. Augustinus wil Deogratias bemoedigen en wijst erop dat juist een nieuwe groep cursisten een troost is voor de leraar. Er zijn leerlingen die afvallen, maar er komen gelukkig nieuwe voor in de plaats. En als de leraar bedroefd is over leerlingen die afvallen, zal zijn woordgebruik vuriger en warmer worden om de nieuwe groep leerlingen te behouden.

De bezwaren zijn ook vandaag herkenbaar in de onderwijspraktijk. Volgens Augustinus wordt een goede leraar gekenmerkt door 'hilaritas': blij zijn, vrolijk het werk doen, opgewekt in het leven staan en op deze manier lesgeven. Dat vraagt om een constructieve houding om deze bezwaren bestrijden. Lesgeven zal alleen vrucht dragen als het gebeurt met een glans van vreugde en met vrolijkheid. Die opgewektheid komt voort uit de liefde. Daaruit komen de ijver, de tact en het geduld naar boven. De overgave van de docent is onontbeerlijk voor het goede lesgeven. Dat lijkt me ook een goede basishouding voor ieder die zich bezighoudt met exemplarisch onderwijs.

Afsluiting

In dit artikel zijn enkele thema's van Augustinus in verband gebracht met de onderwijspraktijk van nu. Het is een aanzet tot verdere doordenking

waar nog meer aan toe te voegen zou zijn. Maar het belangrijkste advies van Augustinus is: geef vreugdevol les!

Daar sta je dan! De groep kijkt vol belangstelling naar je. Zal het lukken? Je hebt je in elk geval goed voorbereid en probeert met de leerlingen mee te leren. Je weet dat lesgeven soms moeilijk is en dat er veel bij komt kijken. Maar je wilt ook proberen om je liefde, enthousiasme en opgewektheid met je leerlingen te delen. Daar ga je voor. Dat is goed onderwijs, in de lijn van Augustinus.

Jan Proos is opleidingsdocent bij Driestar Educatief.

NB Het lectoraat Onderwijs en Identiteit heeft een bundel met teksten van Augustinus uitgegeven onder de titel *Aan de slag met Augustinus*. Deze kan worden besteld bij Driestar Educatief.

Zie: <https://webwinkel.driestar-educatief.nl>.